

Esa Reunanen & Auli Harju
COMET-tutkimuskeskus, Tampereen yliopisto

Media iholla. Poliitiikan julkisuus kansanedustajien ja aktivistien kokemana

Tiivistelmä

Tutkimuksessa selvitettiin, millaiset seikat tekevät julkisuuteen osallistumisesta mielekäästä ja millaisia riskejä siihen sisältyy. Tutkimus tuo näin oman lisänsä viime aikoina käytyyn keskusteluun politiikan medioitumisesta ja mediakulttuurin muutoksesta. Tutkimuksen pääasiallisena menetelmänä olivat 14 poliitikon ja 12 kansalaisaktiivin teemahaastattelut. Lisäksi analysoitiin media-aineistoja kesällä 2010 käydystä kerjäämis-kieltokeskustelusta.

Tutkimuksen poliitikkohaastateltavat valittivat journalismin viihteellistymisestä ja skandaalihakuisuudesta, ja monet tunnistivat journalismissa myös kyynisyyttä ja tarkoitushakuista epäluuloa politiikkaa kohtaan. Journalismin ennakko-oletuksena koetaan olevan, että poliitikot ajavat lähinnä omaa etuaan ja ovat mukana monenlaisessa välistävedossa ja suhmuroinnissa. Aktivistien tärkein kritiikki mediaa kohtaan taas oli se, ettei heidän asiantuntemustaan aina tunnisteta vaan heitä saatetaan pitää kiihkoilijoina tai kohkaajina, joiden lausunnot ovat värittyneitä ja puolueellisia. Omaa mediakohteluaan ja yhteistyötään toimittajien kanssa useimmat haastatellut – niin poliitikot kuin aktivistitkin – pitivät kuitenkin pääasiassa asiallisena ja reiluna. Ikävät tapaukset olivat poikkeuksia. Kritiikki kohdistui enemmän median yleiseen asenteeseen sekä liioitelluiksi koettuihin skandaaleihin kuin yksittäisten poliitikkojen ja aktivistien tavanomaiseen media-kohteluun.

Yhteiskunnallisen osallistumisen motivaatiota tarkasteltiin tutkimuksessa poliittisen identiteetin käsitteen avulla. Osa haastatelluista oli ensin löytänyt viiteryhmänsä, ja oma poliittinen identiteetti oli kehittynyt siinä toimiessa. Toisilla taas motivaatio yhteiskunnalliseen osallistumiseen oli syntynyt omista pohdinnoista ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista, ja oma yhteisö oli löytynyt vasta myöhemmin. Monet kertoivat yhteiskunnallisen aktiivisuutensa tulleen ikään kuin perintönä: myös omat vanhemmat tai lähisukulaiset olivat olleet yhteiskunnallisesti aktiiveja. Haastatellut kuvasivat motivaatiotaan jonkinlaiseksi intohimoksi tai kärsimättömyydeksi puuttua epäkohtiin.

Tutkimuksessa analysoitiin tunteen ja järjen roolia yhteiskunnallisessa osallistumisessa suhteuttamalla haastateltujen näkemyksiä Chantal Mouffen ja Jürgen Habermasin demokratiäkäsityksiin. Haastatteluissa tuli esiin useasti aiemminkin esitetty kritiikki siitä, että poliittisessa keskustelussa joitain kantoja pyritään tyrmäämään väittämällä niitä tunteenomaisiksi. Esimerkiksi aktivistien kokemus, että heitä pidetään toisinaan perusteettomasti kohkaajina, on esimerkki tästä. Analyysissä päädyttiin käsitykseen, että toisin kuin joskus annetaan ymmärtää, tässä ongelmana ei ole se, että tunnetta ei arvostettaisi tarpeeksi vaan se, että tunteenomaisesti leimattujen näkemyksiä kieltäydytään (ehkä tunneperustein) ottamasta järkipäisen harkinnan kohteeksi. Haastatellut lähes

poikkeuksetta korostivat, että politiikassa ja aktivismissa olisi osattava erottaa asiat ja ihmiset toisistaan. Asioista voi sanoa kovasti, mutta ihmisiin pitäisi suhtautua kunnioittavasti. Haastatellut sanoivat itse pyrkivänsä toimimaan tällä tavoin mutta joutuvansa toisinaan henkilöönsäkin kohdistuvien vihaisten hyökkäysten kohteeksi. Eduskunnassa kuitenkin tuntui vallitsevan melko hyvä kollegiaalinen kulttuuri. Riitaisaltakin vaikuttaneen keskustelun jälkeen voidaan lähteä yhdessä kahville tai oluelle, ja kriiseissä voi saada tukea myös toisten puolueiden edustajakollegoilta.

Persoonallisuuspiirteet vaikuttavat selvästi siihen, miten poliitikko tai aktivisti kokee aktivismin ja politiikan käytännöt ja poliittisen mediakulttuurin. Yksi haastatelluista kansanedustajista erotti poliitikoista ihanteisiin sitoutuneet tyypit, pelurit, johtajat ja puurtajat. Hänen mukaansa johtaviin aseisiin valikoituu ihmisiä, jotka pitävät vallankäytöstä ja ”tietynlaisesta kähmimisestä”. Heille ihanteiden ja käytännön ristiriidat eivät ole niin raskaita kuin idealistisemmille ja herkemmille poliitikoille, jotka usein eivät edes halua aivan huipputehtäviin. Haastatteluissa toistui käsitys, että parhaiten poliitikkoina ja aktivisteina viihtyvät ihmiset, jotka ovat ulospäin suuntautuneita, huumorintajuisia ja osaavat suhtautua asioihin käytännöllisesti. Ylipäätään tärkeänä poliitikkona menestymiselle ja viihtymiselle pidettiin henkilökohtaista aitoutta ja johdonmukaisuutta. Lisäksi tarvitaan erottuvuutta. Omaa persoonaa pitää avata yleisölle sopivasti mutta ei liikaa. Vaikuttaa ilmeiseltä, että luonteenpiirteillä on vaikutusta sekä siihen ketkä hakeutuvat poliitikoiksi ja aktivisteiksi että siihen ketkä sellaisina viihtyvät ja menestyvät. Ujolle tai helposti loukkaantuvalla julkinen toiminta on vaikeaa ja raskasta, ja siksi motivaation on oltava kova, jotta siihen kuitenkin ryhtyy. Samalla haastattelut kuitenkin vahvistivat, että tällaisetkaan persoonallisuuspiirteet eivät estä osallistumista tai menestystä, jos halu vaikuttaa on riittävän suuri.

Poliitikkojen keskinäisessä arvohierarkiassa tuntui vallitsevan yllättävänkin voimakas jaottelu ”meihin asiaosaajiin” ja ”niihin julkisuushakuisiin”. Asiaosaamista arvostetaan, mutta julkisuushakuisuutta pidetään jollain tavalla häpeällisenä. Vaikka asiaosaamiseen ja julkisuushakuisuuteen liittyvästä puheesta voi syntyä vaikutelma, että nämä olisivat toisensa pois sulkevia ominaisuuksia, kyse on kuitenkin erillisistä ulottuvuuksista. Tutkimuksessa niiden suhdetta havainnollistettiin nelikentällä, johon sijoitettiin neljä poliitikon ideaalityyppiä: tyrkyt, tähdet, turhat ja työteliäät. Nimitykset eivät ole peräisin haastateltavilta, mutta ne havainnollistavat haastatteluista välittyneitä tapaa, jolla kansanedustajat arvioivat toisiaan. Ratkaisevaa arvostukselle on ”asiaosaaminen”. Julkisuushakuisuuskaan ei vie arvostusta, jos sen tukena on osaamiseen perustuva vahva asema päättäjien keskinäisissä verkostoissa. Päinvastoin, taitava henkilöjulkisuuden hyödyntäminen voi tällöin nostaa edustajan työteliästä rivipuurtajasta poliitikkotähtien kastiin.

Aktivistien suhde mediajulkisuuteen vaikutti poliitikkoja käytännöllisemmältä, eikä heidän viihdejulkisuutta koskevassa puheessaan ollut yhtä voimakasta moralisoivaa latausta kuin poliitikoilla. Tässä ehkä näkyy se, että politiikka on medioitunut aktivismia voimakkaammin. Poliitikoilla ei käytännössä ole varaa kieltäytyä kaikesta henkilöön käyvästä julkisuudesta, kun taas aktivisteilla tällainen mahdollisuus vielä on. Silti poliitikotkin asettavat julkisuudelleen rajoja. Poliitikot myös pitivät täysin mahdollisena neuvotella toimittajien kanssa julkisuuden ehdoista. Omasta yksityiselämästään ei

haastateltujen mukaan ole pakko avautua medialle. Tosin tästäkin on poikkeuksia. Esimerkiksi pääministerin avioero on sellainen uutisaihe, joka käsitellään laveasti niin iltapäivälehdissä kuin muissakin uutisvälineissä oli ministeri itse siitä mitä mieltä tahansa.

Haastatelluistamme valtakunnallisesti hyvin tunnetut ihmiset pitivät tunnettuuttaan luonnollisena osana elämäänsä eivätkä myöntäneet sitä erityisemmin murehtivansa tai tuntevansa siitä mielihyvää. Poliitikolle tunnettuus on myös työkalu, koska tunnetulle ihmiselle kansalaiset tulevat kertomaan mielipiteitään ja näkemyksiään, ja tunnettuna henkilönä on myös helpompi ottaa kontaktia ihmisiin. Jonkinlainen rasite kuitenkin on se, että jotkut ihmiset tulevat juttusille silloinkin, kun tilanne ei ole siihen sopiva: poliitikon voi olla vaikea tällöin torjuakaan asiaansa kertomaan tulevaa ihmistä. Haastateltujen mukaan kontaktia otetaan etenkin juovuksissa. Tällaista ”kansalaishäiriötä” salakavalampana stressitekijänä pidettiin kuitenkin jatkuvaa tarkkailun alla olemista. Julkisuus tekee kohteistaan sillä tavalla erityisiä, että missä vain he liikkuvatkin, heihin kiinnitetään eri tavalla huomiota kuin muihin ihmisiin. Jossain määrin tämä erityisyys ulottuu myös tunnettujen poliitikkojen perheenjäseniin, ja esimerkiksi lasten on opittava tulemaan tämän kanssa toimeen. Toisaalta rivikansanedustajat sanoivat, ettei heitä kaupungilla välttämättä tunnisteta lainkaan, eikä myöskään suurin osa haastatelluista aktivisteista kokenut olevansa suurelle yleisölle tuttuja kasvoja.

Internet on muuttanut olennaisesti sitä, millä tavoin poliitikot ja aktivistit ovat yhteydessä yleisöön. Suuri osa yleisöpalautteesta tulee nykyään sähköpostilla sekä blogi- ja Facebook-kommentteina. Kokemuksellisuuden näkökulmasta palaute jakautuu karkeasti kahtia: myönteiseen ja kielteiseen. Myönteinen palaute kannustaa ja tuo hyvää mieltä, kun taas kielteinen palaute voi lannistaa ja herättää ärtyisyyttä. Kaikkein raskaimmaksi haastateltujen mukaan ei kuitenkaan koeta täysin asiatonta, härskiä ja solvaavaa vihapuhetta vaan palautetta, josta on tunnustettavissa, että palautteen antaja aidosti uskoo vaikkapa poliitikon vain kahmivan etuja itselleen tai aktivistin olevan todellisuudentajuton idealisti. Monet kertoivat ottavansa raskaasti myös kriittisen palautteen todellisista epäonnistumisista. Asiattomat solvaukset sen sijaan opitaan jättämään omaan arvoonsa. Silti niitäkin pidettiin ankeina ja mieltä rasittavina, minkä vuoksi ne mahdollisuuksien mukaan jätetään kokonaan lukematta.

Monilla haastatelluista oli kokemusta myös varsinaisesta häirinnästä tai uhkailusta, joskin tapaukset olivat melko harvinaisia ja kynnys niistä ilmoittamiseen oli useimmilla korkea. Poliitikot pitivät johonkin mittaasti velvollisuutenaan kuunnella myös kiukustuneiden ihmisten purkauksia, ja uhkauksista he uskoivat osaavansa melko hyvin arvioida, onko ihminen tosissaan vai purkaako hän vain pahaan oloaan. Sekä poliitikot että aktivistit yleensä korostivat, etteivät he anna vihapuheen tai uhkailujen estää heitä toimimasta oikeiksi kokemiensa asioiden ja arvojen puolesta. Joitakin viitteitä oli kuitenkin myös päinvastaisesta. Haastatteluissa kerrottiin eniten esimerkkejä monikulttuurisuuden puolustajiin kohdistuneesta aggressiosta, ja se myös näyttää onnistuneen vaiennuttamaan joitakin monikulttuurisuuden kannattajia. Myös kielikysymys ja seksuaalisuuteen liittyvät teemat ovat sellaisia, joihin tyypillisesti liittyy myös aggressiivista käytöstä.

Suomalaisen demokratian kannalta haastatteluista piirtyi esiin kolme uhkaavaksi koettua trendiä, joita kaikkia kuitenkin pidettiin ainakin toistaiseksi hallittavissa olevina. Ensiksikin median viihteellistymisen ja skandaalihakuisuuden lisääntymisen uskottiin heikentäneen politiikan mainetta niin, että se jossain määrin rajaa niiden määrää, jotka haluavat politiikkaan osallistua. Kuitenkin omalla kohdallaan haastatellut poliitikot eivät yleensä katsoneet tämän olennaisesti vaikuttavan haluunsa toimia politiikassa, ja henkilökohtaista mediakohteluaan he pitivät enimmäkseen asiallisena.

Toiseksi huolenaiheeksi koettiin mediajulkisuuden tärkeys politiikassa menestymiselle. Puolueet etsivät ehdokaslistoilleen julkisuudesta jo ennestään tunnettuja henkilöitä, ja heidän asiaosaamisensa tai aatteellinen näkemyksensä voi ainakin alussa olla hyvin ohutta. Silti, kuten yksi haastatteluista poliitikoista sanoi, ”enemmistö on aina kuitenkin semmoinen, että pystyy järkeviä päätöksiä tekemään”.

Kolmanneksi kielteiseksi trendiksi tunnistettiin yleisen keskustelukulttuurin aggressiivituminen. Siihenkin haastattelemamme poliitikot ja aktivistit suhtautuivat rauhallisesti ja käytännöllisesti eivätkä halunneet antaa sen vaikuttaa toimintaansa. Huolestuttavaa kuitenkin on, että uhkailu ja aggressio näyttävät kuitenkin joissain tapauksissa johtaneen siihen, että ihmiset eivät halua tai uskalla esittää näkemyksiään julkisesti. Vaikka kiusaaminen ja uhkailu voivat juontaa pettymyksistä, pelosta ja häiriintyneestä mielestä, ne samalla kuitenkin ovat myös henkistä väkivaltaa ja alistamiseen tähtäävää vallankäyttöä.

Tutkimushaastatteluissa korostui lisäksi yhteiskunnalliseen osallistumiseen liittyvä puhe arvoista. Tämä johtui ehkä siitä, että haastatteluissa painotettiin henkilökohtaisia kokemuksia, persoonaa ja poliittisen identiteetin muodostumiseen liittyviä kysymyksiä. Haastattelujen perusteella vaikuttaa kuitenkin selvältä, että yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen johtaa arvomaailma, jossa osallistumista pidetään tärkeänä ja jossa hyvän yhteiskunnan rakentaminen ja kansalaisvastuun kantaminen nähdään arvokkaaksi – riippumatta siitä, millaisia arvoja ”hyvä yhteiskunta” kunkin yksilön mielessä sisältää. Poliitikot ja aktivistit poikkesivat tässä yllättävänkin vähän toisistaan, vaikka heidän toimintakenttänsä, toimintatapansa ja suhteensa julkisuuteen eroavat monin tavoin. Tällainen samankaltaisuus ja vaihtelevan paksuisen kuoren alta esiin raaputettava ihanteellisuus voivat osaltaan olla myös tekijöitä, joiden varaan erimielisten ja vastakkaisissa leireissä toimivien välinen kollegiaalisuus ja arvonto voivat rakentua.